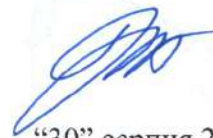

Львівський національний університет імені Івана Франка
(повне найменування вищого навчального закладу)
Філологічний факультет
Кафедра слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

В.о.декана філологічного факультету

доц.Крохмальний Р.О.

“30” серпня 2021 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історична грамати́ка болгарської мови

галузь знань	(назва навчальної дисципліни) 03 Гуманітарні науки
спеціальність	(шифр і назва напрямку підготовки) 035 Філологія
спеціалізація	(шифр і назва спеціальності) 035.032 слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – болгарська
факультет	(назва спеціалізації) філологічний (назва інституту, факультету, відділення)

Робоча програма навчальної дисципліни «Історична граматики основної слов'янської мови (болгарської)» для студентів за спеціальністю 035 Філологія, спеціалізацією 035.032 слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – болгарська „30” серпня 2021 року, 11 с.

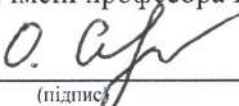

Розробник: Албул Ольга Ананівна, доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького, кандидат філологічних наук

Робоча програма розглянута на засіданні кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького

Протокол № 1 від “30” серпня 2021 року від 30 серпня 2021

Завідувач кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького

_____ (Сорока О.Б.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

“30” серпня 2021 року

Затверджено Вченою радою філологічного факультету
Протокол № 1 від “30” серпня 2021 року

“30” серпня 2021 року Голова _____ (Крохмальний Р.О.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Для підготовки кваліфікованих філологів-славістів особливо важливим є цикл історико-лінгвістичних дисциплін, які викладаються послідовно протягом 1, 2 та 4 курсів.

Розпочинається вказаний цикл курсом старослов'янської мови, продовжується вивченням історичної граматики мови спеціалізації і завершується курсом порівняльної граматики слов'янських мов. Центральною ланкою у цьому ланцюгу курсів є курс історичної граматики, який передбачає активне застосування набутих у процесі вивчення старослов'янської мови теоретичних знань та практичних навичок порівняльно-історичного аналізу мовних явищ і закладає теоретично-практичне підґрунтя для подальшого успішного засвоєння студентами курсу порівняльної граматики слов'янських мов.

Курс «Історична граматика болгарської мови» студенти слов'янського відділення філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (спеціалізація 035.032 слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – болгарська) вивчають протягом третього семестру.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає ознайомлення з історією формування звукової, морфологічної, синтаксичної будови болгарської мови та її лексичного складу. Зміни, яких зазнавала болгарська мова на різних етапах свого розвитку, аналізуються на тлі культурно-історичних змін у житті болгарського народу.

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань <u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва)	Нормативна	
	Напрямок підготовки _____ (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): <u>035 Філологія</u> _____	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		2-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання - (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		3-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 3,5	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр	Лекції	
		16 год.	
		Практичні, семінарські	
		16 год.	
		Лабораторні	
		год.	
		Самостійна робота	
		58 год.	
Індивідуальні завдання: год.			
Вид контролю: іспит			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 0,56 : 1

Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни є ознайомлення студентів з історією розвитку звукової системи, граматичної будови, словникового складу болгарської мови від часу її виокремлення з праслов'янської мови.

Завдання навчальної дисципліни

- поглиблення і розширення лінгвістичної підготовки студентів-болгаристів, удосконалення практичних навичок порівняльно-історичного аналізу мовних явищ.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні джерела для вивчення болгарської мовної історії;
- місце болгарської мови серед інших слов'янських мов;
- існуючі періодизації історії болгарської мови;
- діалектний поділ болгарської мовної території;
- основні процеси, які відбувалися на різних мовних рівнях в ході історичного розвитку, в результаті яких постала сучасна болгарська мова (еволюція фонетичної та морфологічної системи, еволюція синтаксичної структури, генетична характеристика лексичного складу);

вміти:

- працювати з науковою літературою;
- застосовувати прийоми порівняльно-історичного методу при аналізі мовних фактів;
- аналізувати відображені в писемних пам'ятках мовні зміни;
- застосовувати дані історії мови для пояснення фактів, закономірностей та тенденцій розвитку болгарської мови на сучасному етапі;
- порівнювати окремі процеси та явища, що відбувалися в історії розвитку болгарської мови, з подібними явищами в історії мов інших слов'янських народів (передусім української), визначати спільне та відмінне у цих процесах;
- використовувати отримані знання у самостійній дослідницькій роботі (написанні курсових та кваліфікаційних робіт, наукових студентських робіт).

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Еволюція звукової системи болгарської мови.

Тема 1. Історична граматики як наукова і навчальна дисципліна, її предмет і завдання. Основні джерела до вивчення історії болгарської мови. Становлення болгарської мови. Місце болгарської мови серед інших слов'янських мов.

Тема 2. Періодизація історії болгарської мови. Поширення писемності на болгарських землях. Старослов'янська/староболгарська мова – перша книжно-літературна мова слов'ян. Відбиття фонетичних процесів дописемного періоду у звуковій системі староболгарської мови.

Тема 3. Розвиток системи голосних, відбиття звукових змін у пам'ятках.

Тема 4. Розвиток системи приголосних, відбиття звукових змін у пам'ятках.

Новоболгарська фонетична система як результат фонетичних змін середньоболгарської доби.

Змістовий модуль 2. Історична морфологія (з елементами історичного синтаксису та історії лексики)

Тема 1. Система відмінювання змінюваних частин мови у староболгарській мові IX-XI ст. Система відмінювання іменників за даними пам'яток середньоболгарського періоду. Вияви аналітизму у мові канонічних і неканонічних текстів. Відмінювання іменників у мові дамаскинів.

Тема 2. Формування casus generalis. Огляд теорій про час і причини втрати відмінювання. Залишки відмінкових форм іменників у сучасній болгарській мові. Клична форма, її сучасний стан та прогностична характеристика. Трансформації у семантиці двоїни і виникнення форм для лічби в іменників чоловічого роду.

Тема 3. Поява постпозитивного артикля. Огляд точок зору про час і причини появи артикля і формування категорії означеності. Артикль у болгарських діалектах. Історія дієслівної системи. Система часових форм у староболгарській мові та її розвиток.

Тема 4. Генетична характеристика лексичного складу болгарської мови. Шляхи і способи лексичних запозичень.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	П	Лаб	Інд	с.р.		л	п	лаб	Інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Еволюція звукової системи болгарської мови.												
Тема 1. Історична граматики як наукова і навчальна дисципліна, її предмет і завдання. Основні джерела до вивчення історії болгарської мови. Становлення болгарської мови. Місце болгарської мови серед інших слов'янських мов.	11	2	2			7						
Тема 2. Періодизація історії болгарської мови. Поширення писемності на болгарських землях. Старослов'янська/староболгарська мова – перша книжно-літературна мова слов'ян. Відбиття фонетичних процесів дописемного періоду у звуковій системі староболгарської мови.	11	2	2			7						
Тема 3. Розвиток системи голосних, відбиття звукових змін у пам'ятках.	11	2	2			7						
Тема 4. Розвиток системи приголосних, відбиття звукових змін у пам'ятках. Новоболгарська фонетична система як результат фонетичних змін середньоболгарської доби.	11	2	2			7						
Разом за змістовим модулем 1	44	8	8			28						

Змістовий модуль 2. Історична морфологія (з елементами історичного синтаксису та історії лексики)											
Тема 1. Система відмінювання змінюваних частин мови у староболгарській мові IX-XI ст. Система відмінювання іменників за даними пам'яток середньоболгарського періоду. Вияви аналітизму у мові канонічних і неканонічних текстів. Відмінювання іменників у мові дамаскинів.	11	2	2			7					
Тема 2. Формування casus generalis. Огляд теорій про час і причини втрати відмінювання. Залишки відмінкових форм іменників у сучасній болгарській мові. Клична форма, її сучасний стан та прогностична характеристика. Трансформації у семантиці двоїни і виникнення форм для лічби в іменників чоловічого роду.	11	2	2			7					
Тема 3. Поява постпозитивного артикля. Огляд точок зору про час і причини появи артикля і формування категорії означеності. Артикль у болгарських діалектах. Історія дієслівної системи. Система часових форм у староболгарській мові та її розвиток.	12	2	2			8					
Тема 4. Генетична характеристика лексичного складу болгарської мови. Шляхи і способи лексичних запозичень.	12	2	2			8					
Разом за змістовим модулем 2	46	8	8			30					
Усього годин	90	16	16			58					

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1.	Вступні відомості до курсу.	2
2.	Праслов'янська звукова система у її стосунку до праіндоєвропейської. Тенденції розвитку праслов'янської звукової	2

	системи. Старослов'янська/староболгарська мова – перша книжно-літературна мова слов'ян. Виконання вправ, тестових завдань.	
3.	Розвиток системи голосних, відбиття звукових змін у пам'ятках. Читання, аналіз текстів.	2
4.	Розвиток системи приголосних. Читання, аналіз текстів.	2
5.	Зміни у системі відмінювання змінюваних частин мови. Система відмінювання іменників за даними пам'яток середньоболгарського періоду. Вияви аналітизму у мові канонічних і неканонічних текстів. Відмінювання іменників у мові дамаскинів.	2
6.	Огляд теорій про час і причини втрати відмінювання. Залишки відмінкових форм іменників у сучасній болгарській мові. Клична форма, її сучасний стан та прогностична характеристика.	2
7.	Огляд точок зору про час і причини появи артикля і формування категорії означеності. Історія дієслівної системи. Система часових форм у староболгарській мові та її розвиток.	2
8.	Діалектний поділ болгарської мовної території. Інтерактивна карта сучасних болгарських діалектів.	2

7

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1.	Основні етапи вивчення історії болгарської мови в Болгарії та за її межами.	7
2.	Історія окремих частин мови. Іменні прикметники. Втрата родової диференціації у формах множини. Історія ступенів порівняння. Занепад відмінювання прикметників.	7
3.	Історія займенників.	7
4.	Історія дієслівної системи. Історія форм теперішнього часу. Особові форми тематичних дієслів. Оформлення А-дієвідміни.	7
5.	Історія форм минулих часів. Історія форм майбутнього часу.	7
6.	Способи дієслова. Форми умовного і наказового способів. Формування переповідних форм. Інфінітив, супін та їх історія. Історія дієприкметників.	7
7.	Загальна характеристика синтаксичної будови староболгарської мови у порівнянні з сучасною болгарською. Зміни, пов'язані з розвитком аналітизму. Особливості порядку слів, пов'язаних із вживанням енклітик.	8
8.	Шляхи і способи лексичних запозичень. Спільнослов'янський лексичний фонд. Праболгарські лексеми. Лексичні запозичення з грецької мови. Румунсько-болгарські лексичні зв'язки. Турцизми в болгарській мові. Російський лексичний вплив у різні історичні періоди. Інтернаціональна лексика.	

	Боротьба за чистоту болгарської мови. Боротьба з грецизмами і турцизмами у період болгарського Відродження. Діяльність І. Богорова, О. Теодорова-Балана та ін.	8
	Разом	58

7. Методи навчання

Під час викладання курсу використовуються такі методи навчання: бесіда, розповідь, пояснення, дискусія, демонстрація, вправи, інформаційно-ілюстративний метод, метод проблемного викладу, метод спостереження, метод аналізу, частково-пошуковий метод.

8. Методи контролю

Підсумковий контроль передбачений у формі іспиту. Іспит оцінюється за 100-бальною шкалою. Максимальна кількість балів – 100. Оцінка за іспит складається із 50 балів поточної успішності і 50 балів за складання іспиту. Бали за поточну успішність нараховуються так: 1. Усне опитування 1 за темами занять змістового модуля 1 – 5 балів. 2. Усне опитування 2 за темами занять змістового модуля 2 – 5 балів. 3. Письмовий тест за темами лекційних та практичних занять змістового модуля 1 і змістового модуля 2 – 40 балів.

9. Розподіл балів, що присвоюється студентам

Поточна успішність				Підсумковий тест (екзамен)	Сума
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Письмовий тест ЗМ1	Письмовий тест ЗМ 2		
Усне опитування 1	Усне опитування 2	20	20	50	100
5	5				

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою		
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики		для заліку
90 – 100	A	5	відмінно	зараховано
81-89	B	4	дуже добре	
71-80	C		добре	
61-70	D	3	задовільно	
51-60	E		достатньо	
21-50	FX	2	незадовільно	не зараховано
0-20	F	2	незадовільно (без права перездачі)	не зараховано (без права перездачі)

10. Методичне забезпечення

Методичне забезпечення дисципліни складається з:

- конспекту лекцій;
- комплекту практичних завдань;

- комплектів завдань для письмових тестів;
- переліку тем для усних опитувань;
- списку рекомендованої літератури.

11. Рекомендована література

Базова

1. Мирчев К. Историческа граматика на българския език. – София, 1978.
<https://www.twirpx.com/file/2052409/>
2. Младенов С. История на българския език. – София, 1979.
3. Стойков Ст. Българска диалектология. – С., 2002. <http://macedonia.kroraia.com/jchorb/st/index.htm>
4. Харалампиев И. Историческа граматика на българския език. – Велико Търново, 2001.
5. Увод в изучаването на южнославянските езици. – София, 1986.
6. Цонев Б. История на българския език: В три тома. – София, 1984. – Т.1; София, 1985. – Т. 1, 2.

Допоміжна

Джерела історичного вивчення болгарської мови

1. Бернштейн С.Б. Разыскания в области болгарской исторической диалектологии. – М., Л., 1948.
  2. Керемидчиева С. Судьба болгарского диалектного ядра в районе Салоник// Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах: Международная научная конференция Санкт-Петербург, 11-12 июня 2004 г. Тезисы докладов. - СПб, 2004. - С. 18-19.
  3. Начев В., Н. Фернанджиев. Писахме да се знае. – София, 1984.
- Бібліографію видань пам'яток писемності та праць про їхні мовні особливості див. у: Увод в изучаването на южнославянските езици. – София, 1986. – С. 57-69.*

Спроби періодизації болгарської мовної історії

1. Бернштейн С.Б. К вопросу о периодизации истории болгарского языка//Известия АН СССР ОЛЯ. – IX. – 1950. – Вып. 2. – С. 101-118.
2. Георгиев В. Опит за периодизация на историята на българския език// Христоматия по история на българския език. – София, 1983. – С. 7-17.
3. Мирчев К. За периодизацията на историята на българския език// Христоматия по история на българския език. – София, 1983. – С.17-25.

Балканські риси у болгарській мові

1. Колесник В. О. Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система. — Одеса, 2004.
2. Колесник В. О. Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні :автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / В. О. Колесник. – К., 2005. – 44 с.
3. Минчева А. Структурните черти на балканския езиков съюз с оглед на съвременния български език// Съпоставително езикознание. – 1981. – н. 3-5. – С. 136-144.
4. Мирчев К. За хронологията на основните балканизми в българския език//Български език. – 1966. – Кн.4. – С. 281-293.
5. Цыхун Г.А. Типологические проблемы балканославянского языкового ареала. – Минск, 1981.

Історична фонетика

а) система голосних фонем

1. Велчева Б. За старобългарския еров преглас//Български език. – 1972. – Кн.6. – С. 544-546.
2. Георгиев В. Вокалната система в развоја на славянските езици. – С., 1964.
3. Гълъбов И. Данните на византийската и гръцката ономастика и произношението на старобългарския ѱ//Избрани трудове по езикознание. – София, 1986. – С. 245-252.
4. Стоилов А.П. Остатъци от назализъм в солунските села Зарово и Висока// Христоматия по история на българския език. – София, 1983. – С.58-68.
5. Стойков Ст. Ятовият преглас в българския език//Български език.– 1963. – Кн. 4-5. – С.313-332.

б) система приголосних фонем

1. Георгиев В. Пращлавянската фонемна система и ликвидната метатеза//Славистичен сборник. – София, 1963. – С.19-31.
2. Златанова Р. Палатална корелация в развоя на българския език//Език и литература. – 1984. – Кн.2. – С.51-59.
3. Георгиев В. За така нареченото «затвърдяване» на меките съгласни в западнобългарските говори//Български език. – 1974. – Кн.2. – С.170-172.
4. Иванчев С. Развоят *tj, *dj в шт, жд и етногенетическият процес на Балканите//Старобългаристика. – 1981. – Кн. 1. – С.27-47.
5. Иванов Й. Към въпроса за палаталните съгласни в българските диалекти//Български език. – 1971. – Кн. 3. – С.235-240.
- Кочев И. Съдбата на l epenteticum в българския език// Български език. – 1980. – Кн.2. – С.104-107.

Исторична морфология

1. Бунина И. История глагольных времен в болгарском языке. – М., 1970.
2. Велчева Б. Към въпроса за изчезването на тричленната показателна система в българския език//Славистичен сборник. –София, 1963. – С.129-139.
3. Георгиев В. Преосмислени падежни форми// Български език. – 1973. – Кн.1-2. – С.34-44.
4. Гълъбов И. Към въпроса за възникването на така наречения –ОХЪ аорист// Български език. – 1968. – Кн. 4-5. – С.386-389.
5. Деянова М. За хронологията на преизказните форми в българския език// Български език. – 1969. – Кн.1. – С.18-26.
6. Деянова М. Имперфект и аорист в славянските езици. – София, 1966.
7. Дуриданов И. Пътят на българския език от синтетизъм към аналитизъм// Български език. – 1957. – Кн.1. – С.5-18.
8. Мирчев К. За смесването на окончанията в минало свършено и минало несвършено време на глаголице в българския език// Български език. – 1952. – Кн.1-2. – С.36-45.
9. Мирчев К. За членните форми в Добрейшово евангелие – среднобългарски паметник от XIII век//Христоматия по история на българския език. – София, 1983. – С.140-146.
10. Мирчев К. За членните форми в среднобългарските паметници//Христоматия по история на българския език. – София, 1983. – С. 136-140.
11. Мирчев К. Кога възниква членната форма в българския език//Христоматия по история на българския език. – София, 1983. – С. 130-136.
12. Мирчев К. Към въпроса за остатъчния (съкратен) инфинитив/супин в съвременния български език// Български език. – 1976. – Кн.1-2. – С.72-75.
13. Към примерите за аналитична сравнителна степен в среднобългарските паметници// Български език. – 1977. – Кн.6. – С.493-498.
14. Попов К. Нови данни за произхода на преизказните глаголни форми в българския език// Език и литература. – 1976.– Кн.6. – С.15-30.
15. Русек И. Бележки върху развоя на причастията в българския език// Български език. – 1966. – Кн.5. – С.477-490.
16. Толстой Н. К вопросу о судьбе славянских кратких и полных прилагательных//Проблемы морфологии современных славянских и балканских языков. – М., 1976. – С.148-166.
17. Уте Шин. Падежната система в среднобългарския превод на Манасиевата хроника. – София, 1996.
18. Харалампиев И. Към историята на бройната форма в българския език// Език и литература. – 1986.– Кн.1. – С. 100-105.
19. Харалампиев И. По историята на българския глагол (възникване на а-спрежение)// // Български език. – 1983. – Кн.1. – С.30-35.
20. Чешко Е. История болгарского склонения. – М., 1970.

12. Интернет-ресурси

1. Буквар с различни поучения [Електронний ресурс] Режим достępu: www.download.bg

2. Карта на диалектната делимба на българския език [Електронний ресурс] Режим доступу:
http://ibl.bas.bg/bulgarian_dialects/
3. Мирчев К. Старобългарски език [Електронний ресурс] Режим доступу:
http://www.pravoslavieto.com/art/literature/cs/Starobalgarski_език_Kiril_Mirchev.pdf